

På sporet af Holme kloster*

Af *Mikael Venge*

Det er de færreste herregårde, hvis historie strækker sig over 800 år tilbage i tiden. Brahetrolleborg tilhører imidlertid den særlige gruppe, der kan henføre sin oprindelse til et kloster. Andre herregårde – vel de fleste – er opstået af en landsby, hvor en enkelt gård efterhånden har slugt de øvrige, en proces, der foregik ved middelalderens slutning eller i det 16.–17. århundrede, men Brahetrolleborg var fra begyndelsen et storgods.

Også på et andet punkt er der tale om en betydelig kontinuitet. Selve klosteranlægget eksisterer i princippet endnu. Bag nutidens cement skjuler sig umiskendeligt det middelalderlige klostrets fire fløje, af hvilke kirken er lagt øverst på holmen, der gav klostret navn. Selv om meget naturligvis er forandret, ville munkene også i dag kunne nikke genkendende til vandmøllen og den opstemmede mølledam nedenfor klostret, til avlsgården og de små fritliggende huse mod øst og til de omliggende enge og skove.

Brahetrolleborgs udviklede historie er skrevet før og skal ikke gentages her. Først og fremmest foreligger der en hel lille, indsigtfuld monografi af den kongelige hofhistoriograf Louis Bobé, et fortrinligt skrift, der utvivlsomt er blevet til i nært samarbejde med Brahetrolleborgs daværende ejer, lensgreve Christian Einar Reventlow (1864–1929), der var Bobés nære ven.¹ Endvidere har Vilhelm Lorentzen skildret klosterbygningerne,² mens andre har behandlet sider af Brahetrolleborgs nyere historie.³

Derimod kunne det være fristende at fremføre nogle tanker eller iagttagelser, som det publicerede materiale giver anledning til. Bobés lille skrift omhandler i første række, som naturligt var, de senere ejeres historie, mens bygningernes oprindelige funktion og jordegodsets tilblivelse blot

*Tilegnet lensgrevinde Lucie Marie Reventlow, Brahetrolleborg.

strefjes. Der eksisterer imidlertid gode muligheder for at tegne en skitse af Holme kloster i middelalderen på grundlag af materiale, der ganske vist hidrører fra nyere tid.

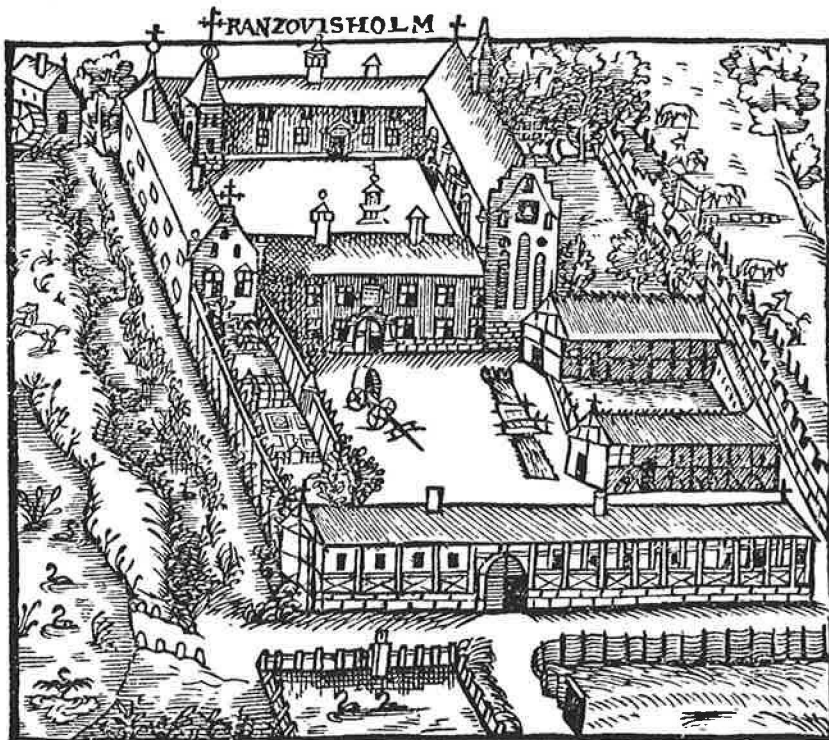
De vigtigste oplysninger stammer fra den periode, der traditionelt betegnes »adelsvælden« – tiden fra reformationen til enevældens indførelse. Da klostret efter reformationen 1536 overgik til kronen, blev det ved flere lejligheder både solgt og atter inddraget. Det betyder for historikeren, at der findes et værdifuldt materiale om klosterbygningerne og klostergodset, som jo endnu i nogle århundreder efter reformationen vedblev at bestå temmelig uberørt.

I 1541 blev klostret solgt til rigsråd Jakob Hardenberg, og i skødet opregnes for første gang samtlige fæstegårde, avlsgårde og møller, der hørte til klostret.⁴ Fra 1568 findes et tilsvarende skøde, da godset blev solgt til Henrik Rantzau.⁵ Endelig blev godset for sidste gang solgt eller rettere mageskiftet til Birgitte Trolle i 1668–70.⁶

Hvad klosterbygningerne angår, berøres de første gang i sagen mod Sofie Lykke, Jakob Hardenbergs enke, der måtte afstå godset i 1551, og som blev retsforfulgt for at have nedrevet bygninger og fjernet inventar fra klostret.⁷ Nærmere hører vi under sagen mod Kaj Lykke over hundrede år senere. Efter at han var blevet dømt fra liv og gods, blev der i 1664 foretaget et syn, hvorved bygningernes tilstand fra kælder til kvist og fra rum til rum opregnes.⁸

Nok så væsentligt er det – udover bygningerne selv ikke at forglemme, der som nævnt står endnu, om end i stærkt ombygget tilstand – at der findes flere gamle prospekter af klosterbygningerne, som de tog sig ud, inden cementen omkring 1870 lukkede sig om dem. Det ældste stammer helt tilbage fra Rantzauernes tid og er et primitivt udført træsnit, dateret 1590. Fra Kaj Lykkes tid, omkring 1660, findes flere næsten raffineret udførte tegninger og grundplaner, øjensynligt udførte med henblik på en planlagt ombygning. Værdifulde er også nogle senere, men til gengæld mere troværdige prospekter. Tegningen fra Frederik V's Atlas 1754 viser endnu de gamle »hemmeligheder« uden på bygningerne. Fra den romantiske epoke i 1800-tallet findes endelig et par gengivelser, vist nærmest af parken, der ligeledes giver visse fingerpeg om bygningerne.

Hvis vi på denne baggrund skuer ud over det middelalderlige Holme klostres historie, er det klart, at tilliggendet gennem tiderne har haft

Holme kloster og avlsgård i Rantzauernes ejertid. Træsnit set fra øst i P. Lindeberg, *Hypotyposis arcium* (1590).

meget forskelligt omfang. Da vi første gang møder klostergodset, i 1541, omfattede det 114 fæstegårde, heraf 49 gårde i klostrets egne fem landsbyer foruden 19 gårde i tilhørende bebyggelser, i alt 68 gårde. Udenfor klostrets egentlige territorium ejede det 29 gårde i nærliggende landsbyer og af »strøgods« fordelt på Fyn 17 gårde. Hertil kom 10 avlsgårde eller forpagtergårde, der alle lå indenfor det nuværende Brahetrolleborg skovdistrikt eller på kanten af dette – Sølvbjerg, Brændegård, Kragegård og Eskebjerg kan nævnes – og endelig selve hovedparcellen, klostrets ladegård, hvis eksistens vi ligesom skovene foreløbigt må forudsætte.

Langt størsteparten af de 114 gårde, hvis ikke dem alle, er dog formodentlig blevet erhvervet af klostret i senmiddelalderen, da de store og rige gejstlige institutioner samlede jordegods om kap med de adelige jord-

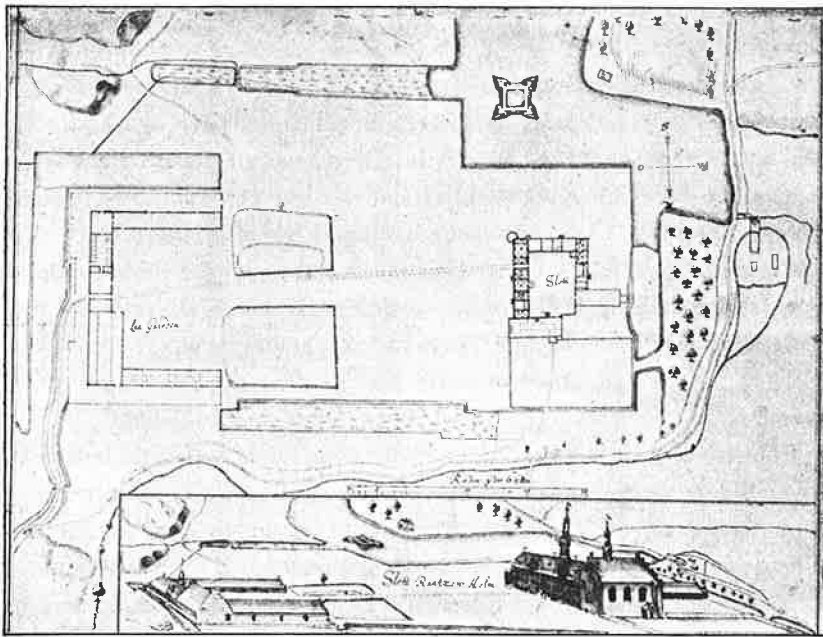
drotter. I hvert fald er det næppe tænkeligt, at klostret ved sin oprettelse omfattede meget mere end hovedparcellen og skovene. D.v.s. at den oprindelige stiftelse må have haft et areal ikke meget større end de ca. 4.000 tønder land, som Brahetrolleborg omfatter i dag, efter at godset i to omgange er blevet ribbet for sine erhvervelser i senmiddelalderen og under driftige herremænd i det 16. og 17. århundrede, nemlig først ved landboreformerne, da fæstegårdene i løbet af 1800-tallet overgik til fri ejendom, og dernæst ved lensafløsningen i 1920'erne, da godset måtte afgive jord til udstykning af statshusmandsbrug.

Disse slutninger kan måske synes dristige, men lad os foreløbigt se på, hvad vi faktisk ved om klostrets oprettelse. Det er velkendt, at Holme kloster var et kloster af cistercienserordenen, der oprettedes 1172.⁹ Dateringen skyldes et af de ældste danske historieværker, en årbog, der senere havnede i klostret Colbaz i Pommern. Den synes trolig nok, da vi umiddelbart efter støder på den første omtale af klostret i et samtidigt dokument. Den 25. juni 1175 foretog kong Valdemar den Store i landsbyen Søllested ved Glamsbjerg et mageskifte med Skt. Knuds kloster i Odense, og dette mageskifte bevidnedes bl.a. af abbed Thomas i Holme kloster.¹⁰

Vi kender også ret nøje baggrunden for klostrets oprettelse. I striden mellem kejser Frederik Barbarossa og pave Alexander III havde kongen, stærkt tilskyndet af Absalon, taget parti for kejseren.¹¹ I slutningen af 1160'erne vendte imidlertid de storpolitiske konjunkturer, og det blev pludseligt højst opportunt for Absalon og kong Valdemar at tækkes det sejrriige, pavelige parti. Det skete bl.a. ved at støtte oprettelsen af cistercienserklostre, som var den af paven særligt favoriserede orden.

Der kan næppe være tvivl om, at oprettelsen af Holme kloster 1172 var et sådant kirkepolitisk skaktræk. Vi ser da også middelalderen igennem abbeden optræde som pavens forlængede arm på Fyn.¹² Men var kongelig bevågenhed – og beregning – en væsentlig faktor ved klostrets oprettelse, tør vi næsten gå ud fra, at kongen også har stillet det fornødne jordegods til rådighed. Hvem andre kan have ejet det vældige, skovrige område omkring de tre store søer, Arreskov sø, Nørre sø og Brændegård sø, som var blottet for landsbyer,¹³ og i hvis midte klostret placeredes?

At det nuværende Brahetrolleborg oprindeligt var krongods, bekræftes af nogle iagttagelser, vi kan gøre ved middelalderens slutning, da klostret for første gang dukker frem af historiens dis. I 1498 blev der af den

Klosterbygningerne og den nye avlsgård på Kaj Lykkes tid ca. 1660, set fra nordøst (gengivet efter Bobé: Brahe-Trolleborg). Kortet i fugleperspektiv afspejler slotsherrens ambitioner om at forvandle klosteranlægget til et fynsk Vaux-le-Vicomte.

energiske abbed Tue udvirket flere kongebreve, der skulle sikre klostrets besiddelser.¹⁴ Her møder vi i grove træk klostergodsets omfang, som vi kender det fra skødet til Jakob Hardenberg 1541. Særlige problemer voldte øjensynligt skellet til Arreskov, klostergodsets afgrænsning mod nordvest, som åbenbart var genstand for strid imellem de to nabogodser.

Holme kloster var altså nabo til Arreskov, hvis historie kan følges næsten lige så langt tilbage som klostrets. Det skyldes, at Arreskov oprindeligt var en kongsgård, om hvis ælde flere betydelige voldsteder øst for den nuværende hovedbygning vidner. Selve betegnelsen Arreskov er omstridt, men der kan i hvert fald ikke være tvivl om, at der sigtes til en skov, vel hele den skovrige egn omkring de tre søer, der tilhørte Valdemarerne som »arveskov«, hvis denne tolkning af navnet er den rigtige. Ved Holme klostrets oprettelse 1172 er der simpelthen blevet skåret en

passende luns af dette vældige skovområde og udlagt til munkenes fromme tarv.

I første omgang har man næppe taget det så tungt med afgrænsningen. Området var jo stort, og grænsen gik gennem moser og skove. Ved Valdemar Sejrs død 1241 fulgtes imidlertid endnu det middelalderlige princip, at store dele af krongodset, det såkaldte patrimonium (fædrenerven), fordeltes blandt kongens arvinger, og Arreskov tilfaldt hans næstældste søn med dronning Berengaria, Abel. Under de følgende års borgerkrige mellem Abels sønner og de danske konger bliver ejerforholdene højst uigennemskuelige. Arreskov skal gentagne gange være blevet stormet og ødelagt. Det har været urolige tider også for munkene på holmen.

Roligere blev forholdene ikke i 1300-tallets første årtier, da holstenske røverriddere satte sig fast overalt i Danmark. Det er disse røverriddere, som mange af vore mest fremtrædende adelsslægter nedstammer fra. Uden at de nærmere omstændigheder kendes, gled Arreskov i denne opløsningstid ud af kronens eje. Abbeden i Holme kloster har næppe heller holdt sig tilbage, hvis lejligheden bød sig til at afrunde klostrets besiddelser.

Det har sikkert været i denne periode, at de omliggende bønder en efter en valgte at give sig ind under den mægtige abbeds beskyttende vinger. Landsbyerne Grønderup med 6 gårde, Gærup med 10, Fleninge med 8, Hågerup med 20 og Lydinge med 5 gårde, der alle ejedes af klostret ved middelalderens slutning, har næppe været omfattede af den oprindelige donation. De eksisterede inden klostrets grundlæggelse, og bønderne har vel oprindeligt været selvejere. Det er karakteristisk, at Arreskov sø i middelalderen hed Fleninge sø, som det fremgår af de omtalte kongebrev fra 1498, og om Grønderup vides med sikkerhed, at den det meste af 1400-tallet ikke tilhørte klostret. Den er vel netop først kommet til i abbed Tues tid.

Endnu mere grund er der til at formode, at klostrets fjernere besiddelser, som vi kender fra 1541-skødet, først er blevet erhvervet i løbet af middelalderen. I landsbyerne i klostrets periferi ejede det ikke længere samtlige gårde, men flere eller færre, således i Vester Åby hele ni, færre dog i Gundestrup,¹⁵ Åstrup, Pejrup, Katterød, Diernæs, Svanninge, Nybølle og Espe. Helt i Vindinge, Refsvindinge og Rudme på Østfyn til-

Klosterholmen fra sydvest, i baggrunden avlsgården. Terrænets fald mod Mølledammen ses tydeligt (foto taget fra broen over Silkeåen i vinteren 1974-75, venligst stillet til rådighed af godsejer Ove Reventlow-Mourier).

hørte enkelte gårde Holme kloster, ligeledes i Turup ved Assens. Fjernet lå 11 gårde i Kavslunde og Vejlbj by ved Middelfart, hvoraf en enkelt i øvrigt indbragte abbeden en tønne sikkert særdeles velkomne ål årligt. I Højrup nord for Hågerup ejede Holme kloster ingen gårde, men en eng, som Lauritz Finsen i 1541 havde lejet for et lam om året.

Derimod vil man afgjort være tilbøjelig til at knytte klostrets øvrige besiddelser til den oprindelige donation. Om de 10 enkelte avlsgårde, der ligesom bøndergodset var forpagtet bort i 1541, er det let at forestille sig, at de oprindeligt er anlagt af munkene, efterhånden som Holme kloster voksede, og jorder i længere afstand fra klostret toges under dyrkning.

Om Brændegård fortæller navnet direkte, at den er anlagt ved, at et skovområde er blevet brændt af. Også det nu forsvundne Møgelrød må være blevet ryddet af munkene i klostrets første, driftige år. Om disse

avlsgårde gælder i det hele taget, at navnene med én undtagelse, der er opkaldt efter eksisterende bebyggelse – Fiskerupgård – synes typiske navne på lokaliteter indenfor et større gods, der senere er blevet til selvstændige avlsgårde. Mon ikke munkene selv har navngivet Sølvbjerg, Eskebjerg og Kragegård (egentlig gården i kroen) såvel som det obskure Nossebjerg og Kostenborg? Også Rølegård og Gillebred kunne man forestille sig oprindeligt var eng- eller marknavne indenfor klostergodset.

Blandt disse avlsgårde er ikke medregnet Lydingegård, der i 1541 i virkeligheden bestod af fire gårde. Selve Lydingegård blev drevet af Mads Andersen, mens de tre andre gårde var fæstet af Helge Pedersen, Jep Jensen og Knud Mikkelsen. I dag kaldes stedet simpelthen Lydinge Gårde. Alle fire gårde synes at have været ganske almindelige fæstegårde, der betalte nøjagtigt samme afgift, så vi har tilladt os at se bort fra Lydingegård i denne forbindelse.

Om de øvrige 10 avlsgårde gælder imidlertid, at de tilsyneladende lå omgivet af skov. I 1541 ydede de alle forholdsvis store mængder smør, som var et typisk skovprodukt i en tid, da skoven var fyldt med engstrækninger og moser. Både Niels Hansen på Kragegård, Jep Markvardsen på Brændegård, Hans Jensen på Nossebjerg og Degens Hansen på Fiskerupgård ydede $\frac{1}{2}$ tønne smør årligt. Til gengæld slap de for byg, som tilsyneladende var hovedafgrøden på bøndergårdene. Jep Markvardsen ydede dog hele tre ørtug rug årligt, så at Brændegårds agre allerede dengang ikke kan have været helt små.

Blandt klostrets formodede avlsgårde savnes i øvrigt en enkelt, Høbbet, senere en stor forpagtergård og skovejendom, der så at sige lukkede godsets territorium mod vest. Der kan ikke være tvivl om, at Høbbet i senmiddelalderen tilhørte klostret. Da abbed Tue i 1498 fik kong Hans til at garantere klostrets ejendom, fastslås indledningsvis lidt kryptisk, at klostergodset omfattede »Kogårds enge« mellem egeskoven og Højbøg (= Høbbet) og videre »al Højbøg« mellem eg og bøg.¹⁶ Her siges tydeligt, at hele Høbbet tilhørte klostret. I et andet brev fra samme år, der særligt angik afgrænsningen mod Arreskov, hedder det, at skellet gik tværs over Fleninge sø og videre »i det gamle skel mellem Holme klostres og Arreskovs grund«, indtil det nåede Høbbet.¹⁷

Da munkene uden tvivl allerede i 1172 har fået tildelt den sydlige del af Fleninge eller Arreskov sø, virker det rimeligt, om også skellet vest for

Brahetrolleborg ca. 1890. Engen, der sås på det rantzauske træsnit, er forvandlet til sirlig herregårdshave.

søen, hvis ælde påberåbes i 1498, gik tilbage til kong Valdemars gave. Lidt vest for Høbbet når landevejen Nyborg-Bøjden sit højeste punkt, næsten 100 m. På dette markante sted stod indtil for nyligt fire usædvanligt høje elme, der kunne ses viden om og gav stedet navnet Fire træsbakken-afløsere, formoder vi, af de bøgetræer, der har givet Høbbet navn.

Højderyggen, som elmene stod på, er en udløber af Svanninge bakker og strækker sig videre mod øst gennem Holstenshus-skovene, hvor den stedvis når helt op på 116 m over havet og efter danske forhold antager nærmest alpe-agtig karakter. Denne højderyg dannede i middelalderen den naturlige nordlige grænse for landsbyerne Svanninge, Diernæs og Finstrup. Lige så naturligt må vi formode, at den har udgjort grænsen for klostrets territorium, vel allerede skænket det af Valdemar den Store i 1172.

Når Høbbet ikke forekommer i 1541-skødet, kan det skyldes, at gården er blevet henregnet til en af landsbyerne. I 1670 nævnes således særskilt

under Hågerup en gård (eller skov?) kaldet Høbbetsholm.¹⁸ Gærup og Fleninge ligger unægteligt nærmere, men Høbbet hørte i det mindste på dette tidspunkt til Hågerup sogn. Eller måske kan Høbbet som en overvejende skovejendom have været henregnet til selve klostret.

Thi endnu en ejendommelighed ved skødet fra 1541 er det, at skovene ikke nævnes, men er stiltiende forudsat. Det gælder i øvrigt også klostrets egen avlsgård eller – med datidens udtryk – ladegård. Efter opremsningen af bøndergodset, agre og enge tilføjes blot »al ... enemærke og almindings frihed«, d.v.s. områder der alene tilhørte klostret og holdes udenfor fællesskabet. I dag er Brahetrolleborg gods især kendt for sine vidtstrakte skove, men det er klart, at der ikke kan forudsættes nogen kontinuitet fra vore dages forstmæssigt plejede skovdistrikt og til middelalderens vildtvoksende skove.

Selv uden kendskab til Brahetrolleborg-skovene ville man dog alene ud fra stednavne som Brændegård, Møgelrød og Brænde-Lydinge samt fraværet af landsbyer formode, at egnen i ældre tid havde været skovrig. Der kan heller ikke være tvivl om, at det virkelig var en skovejendom, som Valdemar den Store skænkede munkene i 1172. Det ses af, at der endnu i det 16. og 17. århundrede var meget betydelige skovarealer tilbage.

Da Eskil Oxe i 1558 måtte afstå godset til dronning Dorothea, blev der rejst anklage mod ham for at have forhugget skovene, og i den anledning hører vi om skovfogederne, der blev forhørt af en nedsat kommission.¹⁹ I 1609 lod Christian IV hugge tømmer i det daværende Rantzausholms skove,²⁰ formodentlig ege til orlogsflåden og velsagtens i forståelse med ejeren, Breide Rantzau, der var statholder på Københavns slot.

Nu skal vi ganske vist næppe forestille os klostrets skove som bølgende, massive plantager. Middelalderens skove var åbne og afbrødes jævnlige af moser, enge og kær – jf. betegnelserne almindings og enemærke – således at de snarest havde karakter af en lang række fritstående træer eller trægrupper. Allerede i kong Hans' brev fra 1498 nævnes egeskoven og bøgeskoven ved Høbbet og desuden Lydinge skov.²¹ Den sidste siges i 1670 at kunne føde 180 svin på olden. Endelig optræder mellem Nybygd Gårde og Gærup en nu forsvunden lokalitet, Skovsbo, der vel også antyder eksistensen af et skovparti.

Bedre besked får vi ved mageskiftet med Birgitte Trolle 1668 og i 1670, da mageskiftet blev delvis revideret, og nye oplysninger føjes til. Mens

Brahetrolleborg fra sydøst, i forgrunden Mølle dammen. Fotografen har stået i lavningen mellem Møllebanke og Grønhjerg (foto i Brahetrolleborg Folkemindesamling, Gærup).

tidligere skøder blot opregnede gårde og landsbyer, hører vi nu, at der i virkeligheden hørte skov til næsten alle klostrets besiddelser. Dette siges udtrykkeligt om gårdene i Gærup, Fleninge, Hågerup og Grønderup, om de tre små samlinger af gårde og huse, Nybygd Gårde, Fagsted og Nybo, og om avlsgårdene Fiskerup, Brændegård, Kragegård og Sølvbjerg.

Om selve hovedgården, det tidligere kloster, hedder det, at den havde part i skovene Klosterskov og Gærup skov. Videre anføres nogle skove, som godsets ejer 1664–68, Christoffer Gabel, havde »tilforhandlet« sig. Disse skove, der vel er gået tabt i den urolige tid omkring Kaj Lykkes fald, betegnes Knagelbjerg enemærke, en ikke navngivet skov i godsets enemærke, Dyrehaven²² og den allerede omtalte Lydinge skov samt parter i Gærup skov og Klosterskov, der altså har været de største af Holme klostrets skove. Derefter synes Sølvbjerg skoven med olden til 500 svin og

Brændegårds skov med 450 svin at have været de største, mens Fagsted skov nok har hørt til de mindste med olden til blot 20 svin.

Yderligere må bemærkes, at Kaj Lykke i 1656 omtaler en bonde fra Pejrup, der skulle have hugget en eg eller bøg i Tangkrogen,²³ en lokalitet sydvest for Brændegård sø, der øjensynligt også har været skov på dette tidspunkt, som den er det i dag. Endelig kompletteres indtrykket af klostergodsets skove af en ganske vist sen kilde fra Reventlowernes tid i 1726, som omtaler fem »i skoven opbyggede steder og boliger«, nemlig Egneborg, Kostenborg, Nossebjerg, Piben og Grøftbjerg, der alle lå i Brahetrolleborgs »frihed og enemærker«, og af de forrige ejere var indrettede »formedelst tilsyn med skoven«.²⁴

De fem nævnte skovsteder synes alle at have ligget i eller ved Klosterskoven, som i dag er skovdistriktets østlige del. Det skyldes nok, at grunden til, at vi hører om dem i 1726 er den, at de havde været pantsat til Egeskov, nabogodset mod øst, men nu indløstes af baroniets nye, nidkære ejer, general Christian Ditlev Reventlow. Uden tvivl har der været lignende skovsteder spredt over hele klostergodset, hvor Eskil Oxes skovfogeder har resideret. Vi mærker os, at to af skovstederne fra 1726, Kostenborg og Nossebjerg, var blandt klostrets avls- eller forpagtergårde, som vi også formodede alle havde været omgivet af skov. Helt op til vor tid har skovfogederne i øvrigt drevet landbrug fra deres tjenesteboliger. Det er således ingenlunde udelukket, at der allerede i middelalderen kan have siddet skovfogeder på klostrets avlsgårde, ligesom lærerne på Korinth Landbrugsskole i vore dage har været forpagtere under Brahetrolleborg.

Der tegner sig måske et lidt flimrende billede af et sindrigt system af småskove, som vel ejedes af klostret, men hvor retten til at holde oldensvin har været fordelt mellem klostrets egen ladegård, de omliggende avlsgårde og fæstebønderne. Alene heraf følger, som man også ville forvente, at skovene overvejende har været ege- og bøgeskov. Ved grænse- dragningen mod Arreskov 1498 omtales »Gallebjergs lønne«, men ellers hører vi kun om ege og bøge. Sammenligningen med vore dages Brahetrolleborg skovdistrikt er i det hele taget fjern. Vi må huske, at meget store arealer er blevet plantet til med træer i nyere tid, hvorved skoven så at sige atter har erobret, hvad munkene i sin tid fravristede den.

Da kong Hans i 1498 bekræftede klostrets ejendom skete det ved, at abbed Tue indhentede et tingsvidnebreve på klostrets eget birketing, hvil-

Den i 1620 forhøjede østfløj og lidt af sydfløjen set fra Grønbjerg (udsnit af foto i Brahetrolleborg Folkemindesamling, Gærup).

ket næppe har voldt vanskeligheder. Det var dette tingsvidne, udstedt af otte »dannemænd«, d.v.s. agtede bønder, som kong Hans dernæst bekræftede. Om vidnerne oplyses stereotypt, at de kunne huske 50 år tilbage »og somme ydermere«. Vigtigere – og juridisk afgørende – er det, at brevet blev behørigt tinglyst af den kongelige rettertingskansler uden at møde indsigelser.

Opregningen af klostergodset beskriver øjensynligt en »snegl«, idet brevet begynder mod vest med Høbbet, fortsætter øst på tværs over Arreskov sø og langs skellet mod Højrup og Espe, går videre sydpå fra Lydinge-området langs det nuværende skovdistrikt, hvor dengang avlsgårdene – eller skovstederne – Fiskerup, Nossebjerg, Brændegård, det nu forsvundne Torp og Eskebjerg dannede skellet. Herfra svinges atter mod vest med Kragegård, Giellebred (den nuværende skovriddergård Ditlevslyst) og Grønderup som de sydligste punkter. Fra Grønderup drejer vi på denne imaginære godsvandring inden om den tidligere rute først til Fagsted i godsets midte, slår dernæst et sving tilbage til Nybygd Gårde og Gærup for at ende i Fleninge syd for Arreskov sø.

En vigtig del af godset, som flere gange er strejft, er de små samlinger

af gårde og huse, som muligvis også, ligesom avlsgårdene, er kommet til i klostrets tid. Navnene beskriver dem i hvert fald udtrykkeligt som nye, men på hvilket tidspunkt, de har været nye, og hvornår de er blevet erhvervet af klostret, kan vi naturligvis ikke vide. Nævnt er allerede Brænde-Lydinge, der bestod af 4 gårde, og de ligeledes 4 Lydinge Gårde på den frugtbare slette mellem Lydinge og Hågerup. 5 gårde lå i Nybo ved Nørre sø og 2 i Nybygd Gårde syd for Gærup samt 4 i Fagsted, der ligger ved Silkeåen syd for klostret. I kong Hans' brev betegnes klostergodset »byer, gårde og byggesteder«. Byerne er naturligvis de fem landsbyer Grønderup, Gærup, Fleninge, Hågerup og Lydinge, gårdene er de store avlsgårde, og byggestederne må være de nævnte små nyere bebyggelser.

Af et storgods at være var Holmekloster i senmiddelalderen en mild institution, der forpagtede alle sine avlsgårde bort og på yderst rimelige betingelser, som det synes. At dømme efter antallet af enker på klostrets gårde, har det også været sine fæstebønder en human og langmodig herre. I Grønderup sad i 1541 Lene Peders(datter) på en af de seks gårde, på den ene af de to Nybygd Gårde finder vi Kirstine Niels', i Brænde-Lydinge Johanne Peders og i Hågerup både Johanne Mads', Karine Beck, der var enke efter Laurids Pedersen, og Karine Mortens.

Som en hilsen fra 1500-tallet til vore dages rødstrømper noterer vi os, at kvinderne bar deres egne navne. De efterstillede mandsnavne er nemlig faderens, ikke ægtemandens, som det tydeligt ses, når det om den sidstnævnte Karine Mortens(datter) tilføjes: Rasmus Pedersens. I Vester Åby studser man uvilkårligt over, at en enkelt af klostrets ni gårde betaler en forsvindende lille landgilde. Den pågældende fæster, der næsten sad gratis, hed Markvard Unckersen. Brændegårds forpagter i 1541 var, som nævnt, Jep Markvardsen. Kan det tænkes, at Markvard Unckersen er den tidligere forpagter, der nu 'nød et velfortjent otium efter at have overladt sønnen gården?

En anden side af denne humane holdning var det, at klostret ikke har haft besvær med at få sine gårde besat. I betragtning af godsets omfang er det forbavsende, at vi kun støder på en eneste øde gård i skødet fra 1541 – i Fagsted – og den var endda under dyrkning, om end til reduceret afgift. Måske har der været noget særligt ved denne gård, som var øde endnu i 1568, da godset blev solgt til Henrik Rantzau.

Brahetrolleborg slot og park set fra sydøst (foto i Brahetrolleborg Folkemindesamling, Gærup).

Under adelsvælden blev det andre tider. Det første, vi hører om den nye ejer af Holme kloster, Jakob Hardenbergs energiske enke, er, at hun i 1544 havde sat en bonde fra gården, i øvrigt netop i Fagsted.²⁵ Utvivlsomt var det to stærke og stride temperamenter, fru Sofies og bøndernes, der nu stødte sammen. Foreløbigt trak bønderne dog det længste strå. Da Christian III i 1551 foretog det uhørte skridt at inddrage Holme kloster – som fru Sofies mand fuldt lovligt havde erhvervet som sin private ejendom i 1541 – var en stærkt medvirkende årsag utvivlsomt, at bønderne havde sendt en deputation til kongen for at klage over hende.²⁶

Den gamle abbed, hr. Jørgen, der i 1536 var blevet sat fra bestillingen og nu boede som pensionist i et af de små huse nede i ladegården,²⁷ fulgte sikkert med slet skjult skadefryd denne udvikling. I hvert fald ser vi, at han rakte hånden til sin efterfølgers undergang ved at give sit besyv med om fru Sofies byggerier på klostrets grund i det forløbne 10-år.²⁸

Måske vil læseren mene, at der allerede er blevet gættet rigeligt under forsøget på at skildre Holme klostres tilliggende. Gætterierne er dog foregået indenfor rammerne af de få kendsgerninger og vore øvrige historiske kundskaber. Helt galt bliver det imidlertid, hvis vi skal se på det, der for munkene uden tvivl har været det afgørende: selve klosteret og det tilhørende fiskeri og landbrug.

Holme kloster anlagdes formodentlig på det sted, hvor landevejen Nyborg-Bøjden også dengang passerede Silkeåen. Den nuværende snorlige hovedvej A 8 forbi Egneborg er naturligvis fra nyere tid. På det gamle matrikelkort udgår en vej fra Brahetrolleborg avlsgård i østlig retning og videre sydpå mod Brændegård, mens en anden danner skel mellem Slotsmeden og Rugbjerg mark i retning af Mellemhaverne, hvorfra vejen utvivlsomt har fortsat til Krarup. At dømme efter kortskitsen fra Kaj Lykkes tid har den sidste været hovedfærdseksåren. Her ser vi ligeledes landevejen fortsætte rundt om klosterholmen og videre mod det nuværende Korinth.

Tilsvarende skimtes på det ældste prospekt af klosteret fra 1590 landevejen mellem engen – »Slotsmade« og dens fortsættelse »Vindebromade« – og klostermuren. En let irriteret ytring af Kaj Lykke i de tidligere omtalte ordrer til hans skriver, Peder Børtning, antyder, at denne vejstrækning ikke altid har været passabel, og at de rejsende har haft for vane eller uvane at vælge passagen gennem klostrets avlsgård og selve klosterbygningerne.²⁹ Denne situation stemte afgjort ikke med Kaj Lykkes ideer om sin højfornemme residens, som han var i færd med at omskabe til et storslået barok-anlæg.

I klostrets tid kunne man ikke tillade sig at være afvisende overfor de vejfarende. Ikke mindst kongerne brugte uhæmmet klostrene som »motteller« på deres rejser – og med nogen ret, især når de, som i tilfældet Holme kloster, var stiftere. Vi skal siden omtale to af disse kongelige visitter på Holme kloster.

Hvorledes de første klosterbygninger så ud, eller hvor de lå, kan vi ikke vide. Vi ved end ikke, om holmen var jomfruelig jord, da munkene slog sig ned på den, eller om der i forvejen lå en kongelig fogedgård. Noget større anlæg kan det under ingen omstændigheder have været, Arreskovs nærhed taget i betragtning. De første bygninger kan heller ikke have været betydelige, eftersom de ikke har sat sig spor.

Huse i Brahetrolleborg avlsgård set fra nord. Endnu i vor tid er klosterholmen præget af munkenes karpedamme, der ved sindrig udnyttelse af terrænet står i indbyrdes forbindelse. I den lange længe fandtes i nyere tid godsets smedie (længst til højre), som i dag er godskontor.

Nok er det, at stedet var ideelt til et kloster. Silkeåens løb falder brat, mens det passerer holmen på sin vej ud i engene, og med en dæmning kunne munkene skabe mølledammen, der både skærmede klostret og gjorde nytte. Fra Nørre sø og fra de omliggende højdedrag banede flere bække sig vej og kantede klosterholmen, inden de løb ud i Silkeåen. På alle sider omgaves klostret yderligere af lave, side engdrag, som vor tids veldrænede agerbrug ikke lader vederfares retfærdighed.

På selve klosterholmen lod munkene udgrave karpedamme, som var indbyrdes forbundne og delvis eksisterer endnu. På Kaj Lykkes tid blev der endda taget skridt til at forvandle karpedamme, bække og mølledam til et pompøst system af regulære bassiner, således som Ludvig XIV's finansminister Fouquet netop havde indrettet parken ved sit overdådige lystslot Vaux-le-Vicomte. Kaj Lykkes plan om en fynsk pendant blev dog

vistnok på papiret. Her er den nævnt blot for endnu en gang at minde om, at terrænet omkring klostret har været anderledes vandrigt i middelalderen end i dag.

Det væsentlige for munkene var naturligvis fiskeriet i de to store søer, Nørre sø og Brændegård sø, om hvis betydning stednavnene Fiskebjerg og Fiskerup vidner. Her driver Brahetrolleborg gods stadig et omfattende ålefiskeri, nu i skarp konkurrence med en skarve-koloni, der i 1970'erne okkuperede øen i Brændegård sø. Om fiskeriet på munkenes tid vides faktisk intet andet, end at vi tør gå ud fra, at det har været en nødvendig forudsætning for klostrets drift i de lange fasteperioder. Først i mageskiftet fra 1670 tales om godsets egne søer og fiskevande, nemlig foruden Nørre sø og Brændegård sø også Pugesø og Sortesø i Gærup skov. Hertil kom andel i fællesfiskeriet i Arreskov sø og i St. Øresø, som stadig er delt mellem flere lodsejere. I 1541 boede der en Rasmus Fisker i Nybo, hvor hans efterfølger i vore dage i øvrigt også bor, bekvemt mellem klostrets to største søer.

I begyndelsen har nok klostrets egne folk, munke og lægbrødre, taget sig af landbrug og fiskeri. Først efterhånden udvikledes hele systemet af forpagtergårde, som vi kender fra middelalderens slutning. Den vigtigste og vel også den ældste af disse gårde, klostrets egen avlsgård eller ladegård, blev dog holdt udenfor dette system, selv om vi også her er henvist nærmest til gætterier.

Den nuværende avlsgård, der udformedes på Kaj Lykkes tid, ligger østligst på holmen i behørig afstand af hovedbygningen. På den ældste gengivelse af anlægget, det rantzauske træsnit fra 1590, er avlsgården anbragt umiddelbart op ad klostret. Det er dog spørgsmålet, om denne ordning er oprindelig. I sagen mod Sofie Lykke 1551 omtales en kornlade, som hun havde nedrevet »nede i ladegården« og ladet opføre nærmere klostret.³⁰ Det kunne udmærket være den store ladebygning i træsnittets forgrund, der her sigtes til. Det skarpe skel imellem fru Sofies nybygning og udtrykket »nede i ladegården« må imidlertid betyde, at den oprindelige avlsgård lå på samme plads som den nuværende og i nogen afstand af klostret.

Efter beskrivelsen i sagen mod Sofie Lykke får man i øvrigt indtryk af, at der har eksisteret et sammensurium af små og store bygninger på klostrets grund. Det rantzauske træsnit er uden tvivl en stærkt forenklet,

»repræsentativ« gengivelse, selv om der var blevet ryddet godt op af de nye ejere efter reformationen, der ikke har haft antydning af veneration overfor de mange faldefærdige huse fra munkenes tid. Fortegnelsen over fru Sofies nedrivninger er i hvert fald imponerende:

»Først dejstuen med dobbelt udskud, item et mælkehus to lofter højt, item et gammelt hus, som var færehus og kalvehus, item en hølade, item et lofthus, stod midt i ladegården, item et kohus med en forlade langs udi ved den ene side, item et godt hus, var bygget til et gedehus, og så meget af det gamle bryggers, som stod imellem abildgården og bækken og var muret mellem stolper og tækket med sten ...«

Endda er fortegnelsen ikke fuldstændig. Både den omtalte kornlade, der var blevet flyttet nærmere klostret, og endnu et hus, hvor en af de kongelige hofsinder havde ligget i borgeleje, må nævnes, blot at disse bygninger ikke var blevet nedrevet, men flyttet. Man får helt medlidenhed med den i øvrigt vistnok temmelig krakilske Sofie Lykke, der åbenbart er blevet mødt af en mur af modvilje på Holme kloster. Karakteristisk siges fnysende om den flyttede kornlade, at den var bedre, »som hun før stod«, og tilsvarende om huset, at det havde været »meget bedre« end den stald, fru Sofie havde opført i stedet.

Holme klostrets avlsgård har altså bestået af mange forskellige bindingsværksbygninger uden nogen form for orden eller regularitet. Om det flyttede borgelejehus hedder det, at den kongelige hofsinde Laurids Brockenhuus havde haft sit værelse der med stue og stald. Abbed Jørgens hus har vel været indrettet på samme måde. Det ældste kloster har formodentlig også bestået af lignende primitive bygninger.

Helt anderledes målbevidst gik munkene til værks, da de begyndte opførelsen af det bygningsværk, der for dem har været det vigtigste: klosterkirken. I klostrets første tid har man formodentlig klaret sig med en simpel trækirke, men i løbet af 1200-tallet påbegyndtes på holmens vestlige del, hvor der var højest, og hvor allerede munkenes begravelsesplads lå, opførelsen af en storslået, meget ambitiøst anlagt basilika. Der er noget rørende ved disse munke, som myreflittigt generation efter generation arbejdede på at realisere et byggeprojekt, som de aldrig selv ville komme til at opleve fuldendt, og som i øvrigt heller aldrig blev fuldendt.

Mod slutningen af middelalderen måtte man give op. Omsider lykke-

des det i 1450'erne, efter at kirken i århundreder havde henligget som byggeplads, at fuldende værket, om end efter en anderledes beskeden målestok end planlagt. En bevaret bygningssten, der nu er muret inde i koret, fortæller med berettiget stolthed, at der i abbed Mads Amundsens tid blev lagt hvælvinger over Holme klosters kirke – hvis da den kun fragmentarisk bevarede indskrift er forstået ret. Selv i amputeret skikkelse er klosterkirken da også stadig et imponerende bygningsværk.

De følgende årtier frem til reformationen må have været en stolt tid for klostret. Udadtil blomstrede det økonomisk. En tilfældigt bevaret efterretning røber, at en Oluf Ravnholt fra Holme kloster 1484–85 passerede Gottorp-tolden med syv heste.³¹ Utvivlsomt har klostret også givet sig af med studehandelen, som tog et mægtigt opsving i disse år.

Under de forbedrede konjunkturer vovede man sig i kast med selve klosterbyggeriet. Vi tør endda med nogen sikkerhed udpege bygherren. I vestfløjen sidder der i blændingen over en nu tilmuret indgangsdør en bygningssten med årstallet 1498. Det må betyde, at byggeriet blev afsluttet dette år. Netop i 1498 var det, at abbed Tue erhvervede sig kong Hans' domsbrev på Holme klosters jordegods. Det stemmer jo fortrinligt med bygningsstenen, som altså har markeret et i flere henseender mærkeår for klostret.

Abbed Tue havde da efter al sandsynlighed i en længere årrække styret Holme kloster. I hvert fald er det påfaldende, at hans gravsten, som han selv lod udfærdige, og som i dag pryder kirkens våbenhus, er forsynet med årstallet 14 . . til senere udfyldelse. Han har åbenbart på dette tidspunkt, vel en gang i 1470'erne, ikke forestillet sig, at han skulle leve ind i det 16. århundrede, men det blev ikke desto mindre tilfældet, som vi skal se.

De nye bygninger opførtes syd for klosterkirken.³² Grunden, der skræner let ned mod mølledammen, synes oprindeligt at have været munkenes begravelsesplads at dømme efter talrige skeletfund. Byggematerialet var røde munkesten, som sine steder, således ved den omtalte blænding, titter frem gennem cementen. I samtiden har de tre fløje, der tillige med kirkefløjen dannede klosteranlægget, været af imponerende virkning, som de er det endnu, selv om anlægget naturligvis er undergået visse ændringer. Først og fremmest er der fjernet en etage samt to tårne til østfløjen, og i vor tid er kirkens høje vesttårn og arkaden i klostergården kommet til. I hovedtræk er det dog stadig klosteranlægget, der består.

Hvad bygningernes funktion angår, har østfløjen utvivlsomt været hovedfløjen, som den er det i dag, blot at funktionerne så at sige er rykket en etage i vejret. I stueetagen indrettedes en række repræsentative rum, mens munkenes dormitorium lå på 1. sal, hvorfra nedgangen til klosterkirkens kor endnu ses på planen over Rantzausholm fra Kaj Lykkes tid. På 1. salen findes i dag Brahetrolleborgs lange række af pragtfulde stadsestuer, mens vore dages herskab har indrettet soverum ovenpå i den nye etage, som Kaj Rantzaou og Anne Lykke føjede til omkring 1620. Sydfløjen kaldtes på Kaj Lykkes tid borgstuehuset. Her var altså opholds- og spiserum for folkene. Vestfløjen hed bryggerhuset – et fingerpeg om, hvilken side af husholdningen datiden anså for den centrale – og rummede foruden bryggerset og køkkenet med forråds-kældrene også skriverstuen. Denne inddeling går utvivlsomt tilbage til klostertiden.

På sin gravsten sørgede abbed Tue selv, ikke helt ubeskedent, for, at der kom til at stå: »God fred være hans løn«. Allerede i 1470'erne, da gravstenen blev hugget, har han altså ment at have været klostret en nyttig mand. Selve omsorgen for gravstenen vidner heller ikke om beskedenhed. Følgelig tør vi tro, at det har været med den allerstørste tilfredshed, at han så værket skride frem og efterhånden kunne tage de nye bygninger i besiddelse.

I Kaj Lykkes ordreseddel fra 1656, som allerede er strejft, befales skriveren at sørge for, at ingen kører igennem den nye port og at sætte vejen i stand, så at folk i stedet kørte nedden om øksneladen. Det kunne tyde på, at gennemkørslen mod avlsgården ikke var oprindelig, men først er indrettet efter reformationen. Klosters hovedindgang må da efter al sandsynlighed have ligget mod vest, hvor den er i vore dage, blot at klostergården lukkedes af en mur, der forbandt kirken og vestfløjen. På planen fra Kaj Lykkes tid er denne indgang ganske vist blokeret af et stort ridehus, som han havde ladet opføre. Det synes dog ikke at have fået nogen lang levetid. I synsforretningen fra 1664 nævnes det ikke, men til gengæld omtales porten for borggården, der vel må være denne vestlige indgang. Engen vest for klostret på begge sider af Silkeåens dengang yderst snoede løb kaldes 1670 Vindebro made, hvilket tydeligt nok sigter til adgangen til klostret fra denne side.

At østfløjen rummede klostrets mest repræsentative rum, hvor fornemme gæster blev modtaget, kan i hvert fald ikke være tvivlsomt. På rad og række lå her tre store, hvælvede pillesale, der tydeligt ses på planen fra

Kaj Lykkes tid. Sydligst – og syd for den nuværende gennemkørsel – lå den største med hele seks hvælvinger. I synsforretningen fra 1664 betegnes dette rum fruerstuen,³³ men i følge sagens natur må det have haft en anden funktion i klostrets tid. Det samme gælder de følgende to stuer, der i 1664 kaldes tavlkammeret, som altså har været anvendt til spil, og Kaj Lykkes sengekammer. Nærmest kirken lå pigernes sengekammer og kirkekammeret.

Det er unægteligt interessant, at Kaj Lykke, borgherren i 1650'erne, synes at have valgt østfløjens mest centrale rum, en smuk middelaldersal, hvis fire hvælvinger bæres af en firkantet pille i midten, til sit eget kammer. Det er ovenikøbet ret velbevaret, blot at det i dag gemmer sig inde bag trappetårnet fra Kaj Rantzaus og Anne Lykkes ombygning, hvad det naturligvis også gjorde på Kaj Lykkes tid.

Desværre medfører denne tolkning, at vi kommer til at tage livet af det pikanteri, der hidtil har været forbundet med ruminddelingen af de gamle klosterbygninger, idet man har hæftet sig ved, at Kaj Lykke sov dør om dør med det såkaldte pigernes kammer. Klosterbygningernes historiker, Wilhelm Lorentzen, oplyser, at det fornemme rum, vi her har identificeret som Kaj Lykkes sengekammer, var ganske isoleret fra rummene mod nord, hvorimod det stod i forbindelse med stuen mod syd, som vi her har hævdet var tavlkammeret, således at borgherren dog havde direkte adgang til at udøve i det mindste én synd. Kaj Lykke har givet omgædes det kvindelige tyende yderst bramfrit, som herremænd før og efter ham, men det kan blot ikke belægges arkitektonisk.

Ud fra en moderne betragtning kunne det forekomme ejendommeligt, at Kaj Lykke skulle have ønsket at anvende dette centrale rum som sit sovekammer. Vi må imidlertid huske, at kongens kammer endnu i Christian III's borge var om ikke det, så dog et af de centrale rum, hvor monarken bogstaveligt talt sov oven på statskassen. Vi tør da tro, at abbeden i Holme kloster kan have hvilet i det samme rum som borgherren i det 17. århundrede, og at han herfra har overvåget trafikken i klostergården og avlsgården samt i det hele taget har varetaget klostrets interesser som en god hyrde. Fra rummet fører en meget smukt profileret, spidsbuet portal ud til trappetårnet, d.v.s. at der i klostertiden har været direkte adgang til gården. I denne statelige portal må abbed Tue have stået og budt fornemme gæster velkommen.

Lad os da slutte disse betragtninger, der i kraft af kildematerialets beskaffenhed nødvendigvis måtte blive usikre og spinkle, med at omtale to kongelige besøg, som vi dog vover at påstå har sat Holme kloster på den anden ende. Søndag den 10. marts 1504 kom den fromme dronning Christine til Diernæs, hvor hun dvælede andagtsfuldt i det i senmiddelalderen meget besøgte kapel.³⁴ Dronningen var kørende i en vogn, som Skt. Knuds kloster i Odense havde stillet til hendes rådighed, og som må have skrumlet følt ad datidens primitive veje. Endnu samme dag drog hun videre til Holme kloster og har altså, hvis vi følger den her forfægtede opfattelse af klostrets topografi, passeret Silkeåen ved vandmøllen for dernæst at køre gennem porten i klostermuren ind i gården. Dronning Christine stod selv umiddelbart for at skulle bygge sig en residens i Odense – ligesom Odense-bispen også i de følgende år opførte sin bispegård, det nuværende jomfrukloster – og har utvivlsomt med interesse taget abbed Tues imponerende anlæg i øjesyn.

Det sikre, vi ved om hendes besøg, er, at hun overværede messen i klosterkirken og skænkede den munk, der sang messen, to skilling. Klostrets ridesvend, der velsagtens har sørget for at gelejde dronningens vogn til og fra klostret, fik otte skilling. Desuden hører vi, at hun gav en skilling til de fattige i klostret – den eneste kendte antydning af, at munkene i det fornemme cistercienserkloster udøvede godgørende virksomhed. Vistnok samme dag fortsatte hun til Nakkebølle for at besøge Erik Madsen af slægten Bølle, hvor hun overnattede med sit følge, og allerede om mandagen kørte hun videre til Iversnæs, det nuværende Wedellsborg.

Selv om dronning Christines besøg tilsyneladende foregik i lyntempo, kan der ikke være tvivl om, at hun stod i det bedste forhold til Holme kloster. Måske har det ikke været anset for passende, at hun med sit følge af jomfruer dvælede for længe i et mandskloster. Det lader dog til at have været en fast skik, at abbeden sendte hende en opmærksomhed til jul. I 1508 fik hun et rådyr og i 1510 både rådyr og fersk fisk,³⁵ alt naturligvis fra klostrets egne skove og søer. Men om denne abbed har været abbed Tue, kan vi ikke vide.

Få år tidligere havde også dronning Christines ægtefælle besigtiget det nyopførte Holme kloster, endda under højst prekære omstændigheder. I slaget ved Hemmingstedt den 17. februar år 1500 havde kong Hans lidt et sviende nederlag, der nær havde kostet ham livet. I de følgende måne-

der kastede han sig ud i en hektisk forhandlingsaktivitet for at genoprette sin position. Den 27. juni mødtes han med flere af sine fremtrædende rådgivere på Holme kloster. Anledningen var et kongeligt retterting, og værten, abbed Tue, nævnes behørigt først efter kongen og før rigsråd Markvard Rønnow til Hvidkilde og de øvrige dignitarere.³⁶

Til stede var ligeledes selve rigshofmesteren, Poul Laxmand, der måtte forsvare sig i en sag om nogle boder i Malmø, men som vist også havde nogle lokale kartofler at hygge. Rigshofmesteren var medejer af både Sandholt og Arreskov. Den Niels Lauridsen af Arreskov, som i 1498 deltog i markskelsforretningen mellem Holme kloster og Arreskov,³⁷ må have været hans foged, og Poul Laxmand var for så vidt klostrets nabo, der har haft et og andet at drøfte med abbeden. Få måneder tidligere skal han i øvrigt sammen med en række skånske herremænd have indgået en sammensværgelse mod kong Hans af unionspolitisk karakter.³⁸ Det har vel næppe været kendt hin lørdag på Holme kloster, men slaget ved Hemmingstedt kastede uundgåeligt en skygge over dette kongebesøg.

Vi trøster os med, at abbedens veldækkede bord, der formodentlig bugnede af farserede karper og ål i gelé, for en stund har fået deltagerne i rettertinget til at glemme såvel markskel som politiske modsætninger. Skønt abbed Tue havde fået afgjort markskellet til sin tilfredshed, blussede striden dog atter op senere i århundredet,³⁹ hvilket blev anledningen til det næste kongebesøg, vi hører om. Det fandt sted under for klostret stærkt forandrede omstændigheder, som der ikke bør rippes op i her.

Noter

1. Louis Bobé, Brahe-Trolleborg (Wm. Norvin og E. Nystrøm, Fyens historiske Herregårde II).
2. Vilhelm Lorentzen, De danske Klostre XI, s. 105–130.
3. Til bibliografien i Traps Danmark må føjes F. Th. Michaelsen, Johan Ludvig Reventlow (Faglig læsning nr. 80), R. Hansen, Vom Holmekloster zu Rantzausholm (Stadt und Land in der Geschichte des Ostseeraums), Lübeck 1972, Th. Ringsmose, Rantzausholm gods før og efter Svenskekrigene 1657–60, Odense 1976, L. L. Albertsen, Syvald og roserne (Baggeseniana VIII), Kbh. 1977.
4. Kr. Erslev og Wm. Møllerup, Danske Kancelliregistranter s. 171–77.
5. Kronens Skøder I s. 116.

6. Sst. II s. 282f, 306ff.
7. Nye Kirkehistoriske Samlinger VI s. 689–95.
8. Historisk Tidsskrift 4. r. V s. 263–67.
9. Notatet om grundlæggelsen skyldes en samtidig cisterciensertradition (se Ellen Jørgensen, *Annales Danici* s. 6f, 43, 87).
10. *Diplomatarium Danicum* 1. r. III nr. 49.
11. Se Jørgen Quistgaard Hansens afhandling i *Historisk Tidsskrift*. 12. r. III s. 369–428.
12. Se aktstykkerne i *Acta Pontificum Danica I–VI*.
13. Netop de omliggende landsbyer kunne naturligvis have ejet området som en alminding. Vi ved fra Saxo, at kongen lå i strid med almuen om disse tidligere fælles skovarealer, som altså under alle omstændigheder blev krongods på Valdemar den Stores tid.
14. *Repertorium Diplomaticum* (Danmarks Breve fra Middelalderen = Rep.) 2. r. IV s. 100, 129, V s. 81f.
15. Gården i Gundestrup mageskiftedes 1527 til Flintholms ejer mod en gård i »Kin(g)strup« = Kindstrup ved Gelsted på Vestfyn (Bobé s. 5). Ved lignende mageskifter er gårdene på Øst- og Vestfyn formodentlig kommet i dets besiddelse.
16. Rep. 2. r. V s. 81.
17. Sst. IV s. 100.
18. *Kronens Skøder* II s. 308.
19. *Kancelliets Brevbøger 1556–60* s. 158, 168.
20. Sst. 1609–15 s. 157.
21. På matrikelkortet fra 1786 er Lyding skov anbragt omtrent, hvor nu Bernstorfsminde ligger (venligst meddelt af landinspektør Jørgen Andersen, Fåborg).
22. Dyrehaven er i dag betegnelsen for en af de tre nordligste af Brændegårds marker. Den strækker sig stærkt skrånende fra Brændegård sø op mod Nørre sø, hvor den når en højde af 60,9 m (venligst meddelt af forpagter Gustav Nielsen, Brændegård).
23. Chr. Bruun, Kaj Lykke s. 18.
24. *Kronens Skøder* IV s. 622f.
25. T. Dahlerup, *Det kgl. rettertings domme* II s. 556.
26. *Kancelliets Brevbøger 1551–55* s. 21.
27. T. Dahlerup, *Det kgl. rettertings domme* I s. 621.
28. Nye Kirkehistoriske Samlinger VI s. 690.
29. Chr. Bruun, Kaj Lykke s. 19.
30. Nye Kirkehistoriske Samlinger VI s. 693f.
31. *Danske Magazin* 6. r. VI s. 340.
32. Vilhelm Lorentzens hypotese om, at østfløjen er opført først, tidligere endda end kirkens fuldendelse i 1450'erne og snarest i løbet af 1300-tallet, vover jeg ikke at tage stilling til. Hvis den holder stik, reduceres abbed Tues værk til opførelsen af syd- og vestfløjen samt den korte forbindelse mellem østfløjen og kirken, der efter Lorentzens opfattelse trådte i stedet for det nedrevne sideskib.
33. *Historisk Tidsskrift* 4. r. V s. 264. – Den samme meget nærliggende tanke, at sammenholde planerne fra Kaj Lykkes tid med synsforretningen, har Louis Bobé naturligvis fået (Brahe-Trolleborg s. 35ff), blot at Bobé har benyttet en noget afvigende synsforretning fra 1661. I modsætning til Bobé mener jeg imidlertid, at begge synsforretninger indledes med stueetagen, hvor altså fruerstuen lå. Planens »GG«, som Bobé vil gøre til fruerstuen, har været den hvide sal, der lå ovenpå fruerstuen, og som ligeledes stødte op

til runddelen. Følges denne tolkning, har det såkaldte prinsens kammer ligget på 1. sal som det sidste og største af de tre sengekamre mellem den stue, hvorfra der var nedgang til kirken, og den hvide sal – hvilket vel også må anses for mere passende, end hvis det skulle være gemt bort på 2. sal.

34. Wm. Christensen, Dronning Christines Hofholdningsregnskaber s. 153.

35. Sst. s. 308, 369.

36. Rep. 2. r. V s. 281.

37. Sst. IV s. 129.

38. H. Bruun, Poul Laxmand og Birger Gunnensen s. 74.

39. R. Hansen, anf. arb. s. 90 note 45.